

วิจัยและประเมิน Research & Evaluation

ชัยลิขิต สร้อยเพชรเกษม¹

บทย่อ

ศาสตร์แห่งการวิจัยและประเมินมีลักษณะคล้ายคลึงกันแต่ต่างกันในด้านจุดมุ่งหมาย ของการสร้างองค์ความรู้ที่ได้จากศาสตร์ทั้งสอง กล่าวคือ ถ้าการวิจัยอยู่ในฐานะญาณวิทยาแล้ว จุดมุ่งหมายของการศึกษาเป็นทั้งการนำไปสู่คำตอบปัญหาทางอภิปรัชญา และคุณวิทยา แต่ถ้าการวิจัยอยู่ในฐานะอภิปรัชญาแล้วนั่นคือความแตกต่างต่างระหว่างวิจัย กับประเมิน ข้อเขียนทั้งหมดนี้ เป็นความพยายามในการตีความ

คำสำคัญ : วิจัย/ประเมิน/ศาสตร์/ปัญญา

Abstract

Science of research and that of evaluation are similar but different in their aims to construct the body of knowledge. If the research is epistemological, it aims to bring about the metaphysics and axiology answers, but if the research ismetaphysical it's differential between research and evaluation. This article is an attempt to interpret this matter.

Keyword : research/evaluation/science/wisdom

¹ อาจารย์ ดร. คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

บทนำ

ในการศึกษาศาสตร์ใด ๆ ก็ตามมีความจำเป็นที่จะต้องศึกษารากฐานและความเป็นมาของศาสตร์นั้น โดยเหตุที่ว่าศาสตร์หมายถึงองค์ความรู้หรือกลุ่มของความรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งองค์ความรู้นั้นเป็นสาระที่อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติของศาสตร์นั้นดังสาระที่อธิบาย หรือองค์ความรู้ของแต่ละศาสตร์ ซึ่งแตกต่างกันไปตามจุดมุ่งหมายของการอธิบาย เช่น สังคมศาสตร์มีองค์ความรู้ที่มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติทางสังคมของมนุษย์ ศึกษาศาสตร์ก็มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติทางการศึกษา ชีววิทยาก็มุ่งหมายอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตทางกายภาพ เป็นต้น อย่างไรก็ตามองค์ความรู้หรือสาระของศาสตร์นั้น กว่าจะได้มาและสั่งสมเป็นกลุ่มก้อนย่อมมีที่มา เช่น มีเหตุผล และวิธีการอย่างไรในการแสวงหาความรู้เหล่านั้น เป็นต้น การศึกษาทางปรัชญาจะช่วยให้เข้าใจความเป็นมาของศาสตร์ได้เป็นอย่างดี

ปรัชญา : ปัญญา

ปรัชญาในความหมายตามแนวคิดฝ่ายปรัชญาตะวันตก หมายถึง ความรักในความรู้ ซึ่งมาจากฐานคิดที่ว่าในความรู้ความจริงทั้งหลาย ในโลกรวมทั้งจักรวาลและเหนือโลกและจักรวาลนั้นมนุษย์ไม่สามารถรู้ความจริงเหล่านั้นได้ทั้งหมด ดังวาทะของโสเครตีส ซึ่งผู้ศึกษาปรัชญาทั้งหลายต่างทราบเป็นอย่างดีว่าแม้โสเครตีส ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้รู้มากในสมัยนั้น ยังยอมรับว่า “สิ่งเดียวที่ข้าพเจ้ารู้คือรู้ว่าข้าพเจ้าไม่รู้อะไร” คำกล่าวนี้เสมือนเป็นการให้คตินแก่นักปรัชญารุ่นหลังว่า การแสวงหาความรู้เป็นหน้าที่ของทุกคน ซึ่งต้องตระหนักอยู่เสมอว่าความรู้หรือความจริงนั้นเราไม่สามารถรู้ได้หมด จึงมีความจำเป็นต้องแสวงหาอยู่เสมอตราบเท่าที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ แนวคิดนี้เป็นแนวคิดแบบเปิด เนื่องจากปรัชญามีความหมายเพียงการเดินทางหรือ การแสวงหาความรู้อันไม่มีที่สิ้นสุด

ในส่วนแนวคิดฝ่ายตะวันออกโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพุทธศาสนา ให้ความหมายปรัชญาในระดับลุ่มลึกกว่า หมายถึง ความรอบรู้หรือรู้ทั่ว เห็นแจ้งสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง มีความหมายเดียวกันกับคำว่า “ปัญญา” หมายถึง รู้ทั่วแบบสิ้นสุด หรือสำเร็จ ไม่มีกิจอันใดต้องทำหรือแสวงหาอีกอันเป็นแนวคิดแบบปิด คำว่ารู้ทั่วนั้นหมายถึง เห็นแจ้งสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง รู้หรือเห็นธรรมชาติ ทั้งในโลกรวมทั้งจักรวาลและเหนือโลกและจักรวาล หรือรอบรู้ในสิ่งที่ควรรู้อย่างเพียงพอ ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับมนุษย์

“คำว่า ‘ปรัชญา’ กับคำว่า ‘Philosophy’ ของฝรั่งนั้นมันไม่ใช่ปรัชญาของอินเดีย คำว่าปรัชญาของอินเดียนั้นคือความรู้หรือปัญญาอันถึงที่สุดเด็ดขาดไปแล้ว ส่วน คำว่า Philosophy นั้นยังไม่เด็ดขาด ยิ่งค้นคว้าหาอยู่ ยิ่งคล่าอยู่ ยังไม่มีจุดจบหรือจุดสุดท้าย มันไม่ใช่สิ่งเดียวกัน พวกนักภาษาในอินเดียเขายืนยันว่า Philosophy นั้นมันตรงกับคำว่า “ทรรศนะ” ในภาษาสันสกฤต ไม่ใช่ตรงกับคำว่า ปรัชญา ที่เราเอามาให้มันเป็นคำตรงกันอย่างไร เวลาพูดมันก็ลำบาก ไปเรียกมันว่าปรัชญาเป็นคั่งเป็นแคว ที่จริงเป็นเพียงทรรศนะ เอา ‘ทรรศนะ’ ที่ยังเป็น

ที่ตั้งแต่งการถกเถียง หรือสงสัยไปเป็นคำว่า ‘ปรัชญา’ ซึ่งเป็นความรู้ที่เด็ดขาดเสียบขาดลงไป แล้ว” (พุทธทาสภิกขุ. พจนานุกรมธรรมฉบับพุทธทาส. 2554 หน้า 144 – 145)

“ปัญญา คือ ความรู้ทั่วถึงความจริงของสิ่งที่ควรรู้ทั้งหลาย คำว่าปัญญาซึ่งเป็นภาษามคธ กับคำว่าปรัชญา ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤตเป็นคำเดียวกัน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ‘แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี’ เพราะไม่มีแสงอะไรที่จะส่องให้เห็นความจริงทั้งหลายได้เหมือนอย่างแสงปัญญา” (สมเด็จพระญาณสังวรสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. สัจธรรมของชีวิต. 2534 หน้า 227)

ศาสตร์

คำว่า “ศาสตร์” ในความหมายที่เกี่ยวข้องกับปรัชญานั้นประมวลได้ 2 ความหมาย ในความหมายแรกหมายถึง ตำราหรือวิชา ซึ่งก็คือกลุ่มขององค์ความรู้ ส่วนความหมายที่สองหมายถึง วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Method) กล่าวคือ องค์ความรู้ในตำราหรือวิชาใดถ้าใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ของตนเองแล้วย่อมได้ชื่อว่าศาสตร์ (Science) เช่น ชีววิทยา มีความหมายว่าเป็นวิชาที่ร่ำเรียนกันและมีความหมายว่าเป็นวิชาที่ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ เป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ ดังนั้นชีววิทยาเราจึงให้ชื่อว่าเป็นวิทยาศาสตร์ และเป็นศาสตร์แขนงหนึ่ง ส่วนโหราศาสตร์และไสยศาสตร์ นั้นเป็นตำรา หรือกลุ่มความรู้ซึ่งไม่อาจจัดได้ว่าเป็นวิทยาศาสตร์ ส่วนความหมายตามศัพท์ของคำว่า ศาสตร์ มาจากคำว่า “สัทธะ” ในภาษาบาลีและ “ศาสตร์” ในภาษาสันสกฤต มีความหมายว่า อาวุธ หรือของมีคม อาวุธชนิดที่มีคมเราเรียกว่า ศาสตรา คำว่ามีคม มีความหมายว่า สามารถตัด เพราะฉะนั้นความหมายสำคัญที่อยู่ตรงที่เป็น เครื่องตัดหรือทำลายสิ่งที่ไม่ต้องการโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ ความทุกข์ (พุทธทาสภิกขุ. พจนานุกรมธรรม ฉบับพุทธทาส. 2554 หน้า 241)

ในบทสรรเสริญพุทธคุณ (คุณลักษณะหรือลักษณะมีคุณของพุทธเจ้ามี 9 ประการ) มีภาษาบาลีว่า “สตุถา เทวมนุสสานิ” นั้นมีความหมายว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ให้อาวุธมีคมแก่มนุษย์ และเทวดา อาวุธนั้นคือคำสอน ความรู้ที่ทรงค้นพบ หรือศาสตร์ แล้วแสดงให้แก่มนุษย์และเทวดา เพื่อใช้สำหรับดับทุกข์ หรือดับปัญหาของมนุษย์ (ในคำแปลทั่วไปมักแปลว่า “ทรงเป็นศาสตราของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย” คือเป็นผู้สอนหรือผู้ให้ศาสตร์ ก็มีนัยเดียวกัน) ดังนั้น ศาสตร์จึงมีหน้าที่สำหรับแก้ไขปัญหาของมนุษย์ หรือดับเหตุแห่งปัญหาได้ เมื่อแก้ไขปัญหาได้ก็เกิดปัญญา คือ ความรู้ หรือรู้ทั่ว

ดังนั้นศาสตร์ในความหมายนี้จึงหมายถึง องค์ความรู้ที่สูงสุดจนรู้ทั่วในระดับที่สามารถจะใช้ในการแก้ปัญหาของมนุษย์ในระดับสูงสุด คือการดับทุกข์ หรือทำลายเหตุแห่งทุกข์ได้ ซึ่งในปรัชญาตะวันออกได้รับคำตอบอันเป็นที่สิ้นสุดแล้ว จึงถือว่าเป็นอันสิ้นสุดแห่งวิวัฒนาการของปัญญามนุษย์ที่ต่างจากวิวัฒนาการของสัตว์ซึ่งอาศัยสัญชาตญาณในการดำรงชีวิต และมนุษย์มีเหนือกว่าสัตว์ทั้งหลายตรงที่ดำรงชีวิตด้วยปัญญา

วิจัย : ปัญญา : ศาสตร์

ในตำราการวิจัยทั่วไป ให้ความหมายของการวิจัยว่าเป็นการค้นคว้าหาความรู้ที่เรียกว่า “ค้นคว้า” หรือ “Research” สืบให้เห็นถึงการทำให้แน่ใจว่าข้อความรู้ที่ได้จากการวิจัยนั้นค่อนข้างแน่นอนเชื่อถือได้ ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงตามรูปศัพท์ในภาษาบาลี ซึ่งหมายถึง เพินหรือการค้นหา หรือสืบค้นเพื่อจะเอาสิ่งที่ต้องการให้ได้ หรือเที่ยวสอดสายและสอดส่อง หาให้เจอในสิ่งที่ต้องการ เพราะฉะนั้นการวิจัยจึงเป็นเรื่องของการที่ค้นหา (พระธรรมปิฎก. การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย. 2548 หน้า 58)

“วิจัยนั้นเป็นไวพจน์ คือเป็นคำที่มีความหมายใช้แทนกันได้ของคำว่าปัญญาหรือจะใช้ศัพท์ภาษาอังกฤษก็เรียกว่าเป็น Synonym ของคำว่าปัญญา ในภาษาบาลี เวลาใดท่านให้ความหมายของคำว่าปัญญาคำหนึ่งที่จะมาก็คือคำว่า วิชโย คือวิจัย วิจัยในฐานะของไวพจน์ของปัญญานั้น ความจริงมันเป็นลักษณะหนึ่งของการใช้ปัญญาพร้อมทั้งการทำให้เกิดปัญญา หรือทำให้ปัญญาพัฒนาขึ้นด้วย พุทธศาสนานั้นเราถือว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญา ปัญญาเป็นตัวตัดสินที่ทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายของพุทธศาสนา และจุดมุ่งหมายของพุทธศาสนาเองก็เป็นปัญญาอีก ซึ่งเรียกว่า ‘โพธิ์’ โพธิ์ก็เป็นชื่อหนึ่งของปัญญา ปัญญานี้มีหลายชื่อ ในที่สุดพุทธศาสนาใช้ปัญญาเพื่อบรรลุถึงปัญญา ปัญญาในชั้นทำงานเพื่อให้บรรลุผลนั้น เป็นปัญญาที่เรียกว่า วิจัย วิจัยไปก็เกิดปัญญา และเกิดปัญญาพัฒนาไปจนกระทั่งปัญญานั้นเป็นโพธิ์เลย” (พระธรรมปิฎก. การศึกษากับการวิจัย เพื่ออนาคตของประเทศไทย. 2548 หน้า 57)

ดังนั้น พอที่จะสรุปได้ว่า ปรัชญา ปัญญา และศาสตร์ ต่างก็เป็นเรื่องเดียวกัน และเป็นเรื่องเดียวกันกับวิจัย ซึ่งเป็นทั้งกระบวนการและผล และเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา เมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการและได้ผลแล้ว จึงเรียกว่า รอบรู้ รู้ทั่ว หรือรู้ตามความเป็นจริง

ขอบเขตสาระของปรัชญา

นักปรัชญาได้กำหนดสาระและการจำแนกขอบเขตของสาระไว้ต่างๆ กัน เช่น ฟรานซิส เบคอน ได้แบ่งปรัชญาออกเป็น 2 สาขา คือ ปรัชญาธรรมชาติ (Natural Philosophy) ได้แก่ วิทยาศาสตร์ ธรรมชาติสาขาต่างๆ เช่น ชีววิทยา เคมี ฟิสิกส์ เป็นต้น และปรัชญาเกี่ยวกับมนุษย์ (Human Philosophy) ได้แก่ สังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ นักปรัชญาบางท่านแบ่งปรัชญาออกเป็น 3 สาขา คือ อภิปรัชญา (Metaphysic) หรือ ภาววิทยา (Ontology) ญาณวิทยา (Epistemology) และคุณวิทยา (Axiology) Encyclopedia Americana แบ่งไว้ 5 สาขา ได้แก่ อภิปรัชญา ญาณวิทยา จริยศาสตร์ (Ethics) สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) และ ตรรกศาสตร์ (Logic) ปรัชญาเมธีอีกพวกหนึ่งแบ่งปรัชญาเป็น 2 สาขา คือ ปรัชญาบริสุทธิ์ (Pure Philosophy) ซึ่งได้แก่ อภิปรัชญา ญาณวิทยา และคุณวิทยา และอีกสาขาหนึ่งคือ ปรัชญาประยุกต์ (Applied Philosophy) คือปรัชญาที่ตีความจากปรัชญาบริสุทธิ์ แล้วแยกออกเป็น ศาสตร์หรือสาขาวิชา เช่น

ปรัชญาสังคม ปรัชญากฎหมาย ปรัชญาประวัติศาสตร์ เป็นต้น (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปรัชญาเบื้องต้น. 2551 หน้า 8-9)

ในบทความนี้จะแบ่งขอบเขตสาระปรัชญา เป็น 3 สาขาใหญ่ คือ 1) อภิปรัชญาหรือภาวีวิทยา 2) คุณวิทยา และ 3) ญาณวิทยา ใน 3 ขอบเขตของสาระนั้นมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาต่างกันไป ดังนี้

อภิปรัชญา มุ่งศึกษาหรือค้นคว้าหาคำตอบเกี่ยวกับความจริงสูงสุด หรือภาวะที่ปรากฏอยู่ในโลกและจักรวาล นั่นคืออะไร มีสภาวะหรือดำรงอยู่อย่างไร คือการศึกษาธรรมชาติของโลก (และจักรวาล) และมนุษย์ว่ามีสภาวะธรรมชาติเป็นอย่างไร เช่น เป็นวัตถุหรือจิต เป็นต้น คุณวิทยา มุ่งศึกษาเพื่อค้นคว้าหาคำตอบเกี่ยวกับคุณค่าของความรู้ ความจริงที่พบ หรือธรรมชาติต่างๆ ว่ามีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างไร อะไรมีคุณค่า อะไรไม่มีคุณค่า ในส่วนนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ซึ่งจะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกัน (ทำให้ถูกต้องกับใจ, ชอบใจ) ซึ่งเป็นสาระสำคัญของจริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ โดยสรุปแล้วการศึกษาในด้านนี้ไม่ได้ตอบปัญหา เกี่ยวกับความจริงและเป็นการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าหรือสิ่งที่ควรจะเป็น หรือควรนิยม ควรประพฤติปฏิบัติ

ญาณวิทยา มุ่งศึกษาหรือค้นคว้าหาคำตอบเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้ที่มนุษย์รู้ได้ หรือทฤษฎีความรู้ ซึ่งมีสาระเกี่ยวกับความรู้ว่ามีลักษณะอย่างไร มนุษย์ได้ความรู้มาอย่างไร ความรู้มีขอบเขตแค่ไหน และมีมาตรการการตรวจสอบว่าความรู้ใดเป็นความจริง กล่าวคือ ญาณวิทยา มุ่งตอบปัญหา อภิปรัชญา และคุณวิทยาด้วยนั่นเอง ในส่วนญาณวิทยานี้ สาระสำคัญ เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์กับโลก (ดูรายละเอียดเพิ่มเติม ในวิทย์ วิศทเวทย์. ปรัชญาทั่วไป. 2547)

ปัญญาในพุทธศาสนา : ธรรมกับวินัย

ปัญญาในพุทธศาสนาเป็นความรู้ตามความเป็นจริงของปรากฏการณ์ธรรมชาติทั้งหลาย ทั้งในระดับโลกและเหนือโลก (กาลและเหนือกาล) หรือทั้งระดับธรรมชาติที่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง และธรรมชาติที่ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง ว่าโดยย่อคือความรู้ในอริยสัจ (ความจริงที่ทำให้ไกลจากศัตรูหรือกิเลส) คือ รู้ในสภาวะธรรมชาติ รู้ในกฎธรรมชาติ รู้ในหน้าที่ที่ควรทำให้สอดคล้องกับสภาวะและกฎธรรมชาติ และรู้ผลของการทำหน้าที่นั้น ทั้งหมดรวมเรียกว่า ธรรม หรือ ธรรมชาติ ขยายว่า ปัญญา หมายถึง การรู้ธรรมชาติ กฎของธรรมชาติ หน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามกฎธรรมชาติและผลคือสภาวะที่ได้รับจากการปฏิบัติตามกฎ คู่แรกนั้นทางการศึกษาเรียกว่า “รู้ทฤษฎี” หรือ รู้ปริยัติ คู่หลังเรียกว่า “รู้ปฏิบัติ” สรุปว่ารู้ทั้งทฤษฎีและรู้ปฏิบัติ ได้อย่างสอดคล้องต้องกัน และเมื่ออธิบายในอริยสัจแสดงความสัมพันธ์ได้ดังตาราง 1

ตาราง 1 แสดงอริยสัจ

ปัญหา	
เหตุ	ผล
รู้ทฤษฎี : สมุทัย (เหตุของปัญหา)	ทุกข์ (ปัญหา)
รู้ปฏิบัติ : มรรค (ดับเหตุของปัญหา)	นิโรธ (ความดับของปัญหา)

ในพุทธประวัติคราวที่ทรงตรัสรู้นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงรู้ว่าได้ตรัสรู้แล้วเนื่องด้วยได้ทรงรู้โดยปัญญาว่าได้ทรงรู้ในอริยสัจแล้ว โดยอาการ 12 เวียนไปในอริยสัจ 3 รอบ ในความรู้ทั้ง 3 คือ สัจญาณ (รู้ในความจริง) กิจจญาณ (รู้ในกิจที่ควรทำ) กตญาณ (รู้ในผลจากการทำ) อธิบายดังตาราง 2

ตาราง 2 แสดงญาณ 3

ญาณ อริยสัจ	สัจจญาณ	กิจจญาณ	กตญาณ
ทุกข์	รู้ว่าความทุกข์มีอยู่จริง	รู้ว่าทุกข์เป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้(ปริยญา)	รู้ว่าได้กำหนดรู้หรือเข้าใจแล้ว
สมุทัย	รู้ว่าสมุทัยคือตัณหาเป็นสาเหตุให้เกิดทุกข์จริง	รู้ว่าสมุทัยคือตัณหาเป็นสิ่งที่ควรละ(ปหานะ)	รู้ว่าได้ละแล้ว
นิโรธ	รู้ว่านิโรธคือความดับทุกข์หรือนิพพานมีอยู่จริง	รู้ว่านิโรธควรทำให้แจ้ง(สัจฉิกิริยา)	รู้ว่าได้ทำให้แจ้งหรือบรรลุผลสำเร็จแล้ว
มรรค	รู้ว่ามรรคมืองค์แปดเป็นหนทางดับเหตุแห่งทุกข์จริง	รู้ว่ามรรคควรทำให้มีให้เป็นหรือทำให้เกิดขึ้น(ภาวนา)	รู้ว่าได้ทำให้มีให้เป็น หรือทำให้เกิดขึ้นแล้ว

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า การรู้ธรรม หรือปัญญา คือการรู้ความจริงในธรรมชาติ และวิธีการปฏิบัติให้สอดคล้องกับความจริงนั้น ผลที่ได้รับก็คือความสุขหรือความสงบ ซึ่งหมายถึงความสามารถในการแก้ไขปัญหากที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตได้ ประเด็นสำคัญในข้อสรุปนี้ก็คือปัญญา เป็นเรื่องของเหตุและผล ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล และการนำเอาความสัมพันธ์

ระหว่างเหตุและผลนั้น ไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อชีวิต ซึ่งหลักการนี้เรานำไปใช้เป็นหลักสำคัญในการวิจัยนั่นเอง เช่น หลักการสรุปเชิงเหตุผล หลักความสำคัญของการวิจัย (Significant of Research) ซึ่งแสดงให้เห็นในรูปของความตรงภายใน และความตรงภายนอกของการวิจัย เป็นต้น ดังนั้น การวิจัยจึงเป็นการค้น ค้นอะไร? ค้นหาความจริง หรือธรรมชาติ เมื่อรู้ความจริงในธรรมชาติ แล้วก็ปฏิบัติให้สอดคล้องกับ (กฎ) ธรรมชาติ ผลที่ได้รับคือความสุข เช่น การวินิจฉัยและรักษาโรคของแพทย์เมื่อวินิจฉัยและรักษาได้สอดคล้องกับ (กฎ) ธรรมชาติ ผลก็คือผู้ป่วยจะหายจากการเจ็บป่วยได้ ในพุทธศาสนาเมื่อท่านพูดถึง “ธรรม” ท่านจะใช้คำว่า “แสดงธรรม” คือเปิดเผยให้เห็นว่า ความจริงหรือธรรมชาติเป็นอย่างไร เพราะธรรมมีอยู่แล้วหรือเป็นสภาวะและสัจจะที่มีอยู่ เช่นนั่นเอง ไม่มีใครบัญญัติขึ้น หรือไม่ขึ้นกับการบัญญัติจากเทพหรือศาสดาใด^๑ ดังนั้นนักวิจัยก็คือ นักปรัชญา ผู้แสวงหาความจริงในธรรมชาตินั่นเอง

ส่วนคำว่า “วินัย” ท่านจะใช้คำว่า “บัญญัติ” เรียกว่า บัญญัติวินัย หรือ กำหนด ตั้งขึ้นเพื่อความผาสุกของสังคม ถ้าเป็นวินัยในพุทธศาสนานั้น ท่านบัญญัติพระวินัยไว้เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ ดังนั้น ธรรม กับ วินัย จึงให้ความหมายต่างกัน จะพูดว่า ธรรมเป็นกฎเกณฑ์ธรรมชาติ บัญญัติกำหนดไม่ได้ (ในศาสนาเทวนิยมถือว่าผู้กำหนดคือเทพหรือพระเจ้า (God) ซึ่งมีความหมายตรงกับ พระธรรมในพุทธศาสนา) ส่วนวินัยเป็นกฎเกณฑ์ที่มนุษย์บัญญัติหรือตั้งขึ้น เราจะเรียกว่า กฎมนุษย์ เช่น กฎหมาย ขนบธรรมเนียม จารีต เป็นต้น การกำหนดขึ้นนี้ผันแปรได้ไปตามทฤษฎีหรือความเห็น ลัทธิ ศาสนา ฯลฯ เป็นต้น เป็นข้อสังเกตว่า วินัย นั้นจะมีความเหมาะสม (ไม่ควรใช้คำว่า ดี, ไม่ดี) ถ้ามีความสอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งความเห็นที่ถูกต้องเกี่ยวกับธรรมชาติเป็นเช่นไร ก็ขึ้นอยู่กับความเห็นของแต่ละลัทธิ แต่ละสังคม เช่นในสังคมของชาวพุทธ เห็นว่า มนุษย์และสัตว์ต่างรักชีวิต กลัวภัย จึงบัญญัติว่า ห้ามฆ่าหรือเบียดเบียนกัน แม้ในกฎหมายก็เช่นกัน เมื่อกำหนดแล้วก็เกิดเป็นหลักความประพฤติ(คุณธรรม) และจริยธรรม(การประพฤติ หรือธรรมอันเป็นการประพฤติ)ขึ้นมา ถ้าสอดคล้องกับธรรมชาติ หรือทุกลัทธิ ทุกสังคมเห็นตรงกัน ก็กลายเป็นคุณธรรม จริยธรรมสากลขึ้นมา ดังนั้นจะเห็นว่า วินัยนั้น เป็นการตั้งกฎเกณฑ์ของมนุษย์โดยอาศัยกฎเกณฑ์ธรรมชาติ เมื่อใดก็ตาม ถ้าวินัยคือสิ่งเดียวกับธรรมชาติแล้ว ก็ไม่มีสิ่งอื่นใด นอกเหนือไปจากธรรม

^๑ เราทราบกันโดยทั่วไปว่าการวิจัยคือ การศึกษาหรือค้นคว้าเกี่ยวกับตัวแปร หรือความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร ลักษณะสำคัญของตัวแปรคือ คุณลักษณะใด ๆ ของสรรพสิ่งที่มีความแปรเปลี่ยน (Vary) ด้วยลักษณะ ดังกล่าวนี้นี้ ตัวแปรจึงมีลักษณะ 1) ไม่คงที่ (อนิจจัง) 2) ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้เป็นภาวะขัดแย้งเนื่องจากถูกบีบคั้น จากเหตุต่างๆ ซึ่งเป็นแรงกระทำ (ทุกขิ) และ 3) ไม่ใช่ตัวตน หรือจะยึดถือว่าเป็นนั่นเป็นนี่ เป็นตัวตนหรือแก่นสารที่เรียกว่า อัตตาไม่ได้ (อนตตา) ทั้ง 3 ประการนี้ เรียกว่า “ไตรลักษณ์” คือ ลักษณะประจำ 3 ประการ ของสรรพสิ่งในโลกและจักรวาล คือลักษณะของธรรมชาติในโลกและจักรวาลนั่นเอง (ไม่นับธรรมชาติเหนือโลก และจักรวาล ยกเว้น อนตตา ให้นับว่าเป็นลักษณะเดียวที่ประจำอยู่เหนือโลกและจักรวาล)

ในพุทธศาสนา เรามักตีความว่า “ศีล” คือ วินัย (ความหมายที่แท้จริงของ ศีล หมายถึงความเป็นปกติของกายวาจา เช่นมีปกติไม่ฆ่าสัตว์เรียกว่ามีศีล ส่วนวินัยนั้นเป็นหลัก ความประพฤติ หรือ กฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นสำหรับให้ประพฤติดำตามหลักนั้น)

ปรัชญากับวิจัยและประเมิน

ในลำดับนี้จะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญากับวิจัยและประเมิน ซึ่งในปฐมบทได้กล่าวเป็นเค้ามาบ้างแล้ว เมื่อเราพูดถึงวิจัยนั้นคนส่วนใหญ่มักคิดถึงระเบียบวิธีวิจัย หรือวิธีวิจัย รวมถึงวิชาวิจัย หรือศาสตร์การวิจัย ไม่ได้คิดถึงไปถึง “ผล” ซึ่งคือ “ปัญญา” ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตามเมื่อคิดว่าเป็นศาสตร์ ปัจจุบันมักนิยมใช้คำว่า วิธีวิทยาการวิจัย หรือ Research Methodology ซึ่งแปลว่า เป็นศาสตร์ สาระ หรือองค์ความรู้ที่ว่าด้วยวิธีการวิจัย หรือวิธีการหาความจริง พูดง่าย ๆ ว่า เป็นศาสตร์แห่งวิธี มีสาระว่าด้วยวิธีการที่จะนำมาซึ่งความจริง (ความรู้จริง) ซึ่งต่างจากศาสตร์อื่นตรงที่ ศาสตร์อื่นมีองค์ความรู้ที่ไม่ได้เป็นเรื่องของวิธีการแสวงหาความรู้ เช่น จิตวิทยา สังคมวิทยา เป็นต้น เมื่อพูดอย่างนี้เราถือว่า วิจัย เป็นญาณวิทยาในสาขาของปรัชญา หรือ วิจัยนั้นเป็นปรัชญาเสียเอง แต่เมื่อพูดถึงวิจัยในฐานะผล คือ ปัญญา วิจัยก็อยู่ในฐานะของปรัชญาในสาขาของอภิปรัชญา เมื่อตีความเช่นนี้ บทบาทของวิจัยในฐานะญาณวิทยาที่ว่าด้วยความรู้และการแสวงหาความรู้ นั้น มีจุดมุ่งหมาย 3 ประการ คือ 1) เป็นวิธีการเพื่อให้ได้คำตอบต่อปัญหาอภิปรัชญา คือ ตอบว่าความจริงสูงสุด (แท้) คืออะไร 2) เป็นวิธีเพื่อให้ได้คำตอบต่อปัญหาคุณวิทยา คือ ตอบว่าคุณค่าหรือสิ่งที่ควรนั้นคืออะไร และ 3) เป็นวิธีการเพื่อตอบปัญหาญาณวิทยาเอง ประเด็นสำคัญของความแตกต่างในจุดมุ่งหมายทั้งสองประการแรกนั้น ทำให้เกิดศาสตร์แห่งการวิจัยและประเมินขึ้น ถ้าวิธีวิทยานั้นตอบปัญหาอภิปรัชญา ย่อมอยู่ในจุดมุ่งหมายของวิจัย แต่ถ้าวิธีวิทยานั้นตอบปัญหาคุณวิทยา เช่น จริยศาสตร์ และสุนทรียศาสตร์ อะไรมีคุณค่าแก่การประพฤติ ควรประพฤติ อะไรงาม เหล่านี้เป็นต้น ย่อมอยู่ในจุดมุ่งหมายของการประเมิน กล่าวโดยสรุปคือ วิจัยมุ่งตอบปัญหาว่าอะไรจริง ส่วนประเมินมุ่งตอบปัญหาว่าอะไรควร (ซึ่งอาจเป็น ดี/ไม่ดี งาม/ไม่งาม สอดได้/สอดตก ถูกกฎหมาย/ผิดกฎหมาย เป็นต้น) ดังนั้น จึงมีผู้ให้ความหมายว่า การประเมินเป็นการวิจัยประยุกต์ (Applied Research) เนื่องจากใช้วิธีวิทยาการวิจัยเป็นเครื่องมือ กลายเป็นวิธีวิทยาการประเมิน (Evaluation Methodology) ก็มี แต่แม้ข้อเท็จจริงจะเป็นเช่นนั้นก็ตาม จุดเปลี่ยนที่ทำให้การประเมินแตกต่างออกไปจากวิจัย ได้แก่ ในท้ายที่สุดแล้วผลการประเมินจะไม่ตอบปัญหาเรื่องความจริงคืออะไร แต่จะตอบปัญหาว่า สิ่งที่ควรเป็นนั้นเป็นอย่างไร ในการกำหนดสิ่งที่ควรเป็นนั้นเราใช้ “เกณฑ์” (Criterion) เป็นสิ่งตัดสิน หรือตัวแบ่ง แต่ที่ตั้งที่ได้กล่าวมาแล้วว่า สิ่งที่ควรจะเหมาะสมเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับเกณฑ์ หรือกฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นมานั้นว่ามีความสอดคล้องกับธรรมชาติมากน้อยเพียงใด สอดคล้องกับบริบทสังคม จารีต ประเพณี ค่านิยม ฯลฯ เพียงใด กฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นมานี้ เรากล่าวมาแล้วว่าเป็นกฎเกณฑ์ ที่มนุษย์ตั้งขึ้นเอง ดังนั้น ผลจากการประเมินจึงตอบปัญหาเรื่องคุณค่า ซึ่งไม่ใช่เรื่องจริง

แต่เป็นเรื่องที่ควรจะเป็นเช่นนั้น ดังนั้น นิยามการประเมิน จึงเป็นการกำหนดคุณค่า (Value Judgment) คุณค่านี้เป็นคำเดียวกันที่ใช้ในสังคมวิทยาว่า “ค่านิยม” หรือค่าที่คนส่วนใหญ่นิยมว่าควรเป็นเช่นนั้น และใช้ในเศรษฐศาสตร์ว่า “มูลค่า” ซึ่งเป็นการให้ค่า หรือตีราคา ซึ่งนักประเมินส่วนใหญ่รู้ และเข้าใจในความหมายว่าเป็นคุณค่าเทียบหรือคุณค่าภายนอก(Value) ผันแปรได้ไปตามบริบท หรือเกณฑ์ที่ตั้งขึ้น ส่วนคุณค่าแท้หรือคุณค่าภายใน (Merit) ตีความหมายไปที่คุณลักษณะที่แท้จริงของสิ่งนั้น หรือลักษณะของความเป็นสากลอันเป็นคุณสมบัติของมัน(ศิริชัย กาญจนวาสี. 2545: 75) เช่น คุณค่าที่แท้จริงของทองคือเป็นธาตุโลหะทรานซิชัน มีความทนต่อการผุกร่อนเนื่องจากไม่ทำปฏิกิริยากับออกซิเจนจึงไม่เป็นสนิม มีจุดหลอมเหลว $1064\text{ }^{\circ}\text{C}$ จุดเดือด $2970\text{ }^{\circ}\text{C}$ มีความเหนียวและสามารถยืดขยายได้ เป็นต้น ส่วนคุณค่าเทียบคือราคาของมัน ซึ่งปัจจุบันก็ให้คุณค่ากันมากขึ้น ขนาดให้คุณค่ากันวันต่อวัน มีความสวยงามเมื่อนำมาทำเครื่องประดับเพราะมีสีเหลืองมันวาว เป็นต้น เมื่อตีความเช่นนี้ ผลการประเมินที่ให้คุณค่าที่แท้จริงจะยังอยู่ในขอบเขตของคุณวิทยาอยู่หรือไม่ หรือว่าเป็นอภิปรัชญา ส่วนผลการประเมิน/หรือความเชื่อที่ว่า เราไม่อาจเข้าสู่คุณค่าที่แท้จริงของตัวแปรได้ เนื่องด้วยเพราะเรากำหนดกฎเกณฑ์การตัดสินคุณค่าเอง ย่อมเป็นการตอบปัญหาคุณวิทยาไม่ได้ตอบปัญหาอภิปรัชญา นิยามของการประเมินที่ว่า เป็นการกำหนดคุณค่าจึงเป็นไปได้ว่าผลการประเมินจะเป็นความจริง แต่จะกลายเป็นเรื่องที่คุณเห็นว่า “ควรจะเป็น”

ฐานคติเรื่องคุณค่าแท้¹¹ เป็นความพยายามของคน หรือนักประเมินที่ว่า ความพยายามในการแสวงหาค่านั้นอาจทำให้เข้าสู่คุณค่าที่แท้จริงได้ โดยคิดไปว่า ถ้าเราตั้งกฎหรือเกณฑ์การตัดสินคุณค่าได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับธรรมชาติได้แล้วค่านั้นย่อมเข้าสู่คุณค่า ที่ถูกกำหนดโดยกฎเกณฑ์ธรรมชาติได้ เช่น การตัดเกรด ที่ถือเอาการแจกแจงของตัวแปรผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเป็นข้อมูลการประเมินว่ามีการแจกแจงปกติ แล้วตัดเกรดตามคะแนนจุดแบ่งคะแนนที่แบ่งไปตามช่วงของส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน แล้วให้ระดับ หรือคุณค่าของความสามารถว่าควรเป็น A B C D เป็นต้น แท้จริงแล้วมาจากฐานคติที่ว่า ธรรมชาติตัวแปรประชากรของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียน มีการแจกแจงเป็นปกติ ดังนั้น ถ้านักประเมินอ้างการแจกแจงของตัวแปรประชากรดังกล่าว ก็ถือได้ว่าเป็นการอ้าง หรือพยายามเข้าสู่กฎเกณฑ์ที่ธรรมชาติเป็นอย่างนั้น ผลก็คือ แม้นักประเมินจะตั้งกฎเกณฑ์การตัดสินขึ้นมา แต่ก็พยายามเทียบเคียงเกณฑ์ของคน ให้สอดคล้องกับธรรมชาติ แล้วอ้างต่อไปว่า การกำหนดค่านั้น เป็นคุณค่าที่แท้จริง หรือพยายามนำไปสู่คุณค่าที่แท้จริงได้ หากตัวแปรทุกตัวที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนมีความคงที่ทั้งหมด ยกเว้นตัวแปรอิสระ เช่น วิธีการสอน เป็นต้น คำว่า “โค้งปกติ” นั้น เป็นโค้งที่แสดงให้เห็นถึงการแจกแจงของตัวแปรตามธรรมชาตินั่นเอง ถ้าผิดธรรมชาติ เราเรียกว่า ผิดปกติ การแจกแจงไม่ปกติ คือ การแจกแจงผิดธรรมชาติ ใช่หรือไม่

บทสรุป

ศาสตร์ในการวิจัยและประเมินมีความเหมือนและความแตกต่างกันตามปรัชญา ซึ่งปรัชญา คือ ปัญญา หรือความรู้ ในส่วนของปรัชญาหรือปัญญานั้นมีความเกี่ยวข้องกับศาสตร์ หรือ “สัจจะ” ในภาษาบาลี และ “ศาสตร์” ในภาษาสันสกฤต ซึ่งหมายถึง อาวุธ หรือของมีคม ในทางพุทธศาสนานั้น อาวุธหรือของมีคม ที่ใช้ในการดับทุกข์ หรือทำลายเหตุแห่งทุกข์ คือ การรู้ และปฏิบัติได้ตามคำสอน เมื่อดับทุกข์ได้จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญา คือเป็นผู้รู้ความจริงในธรรมชาติ และรู้วิธีปฏิบัติที่สอดคล้องกับความจริงนั้น ปัญญา จึงเป็นความสัมพันธ์ของเหตุและผลซึ่งเป็นหลักสำคัญในการวิจัย ดังนั้น การวิจัย จึงเป็นการค้นหาความจริง หรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับ ธรรม หรือธรรมชาตินั่นเอง

เมื่อพิจารณาสาระแห่งปรัชญาทั้ง 3 สาขา ได้แก่ อภิปรัชญา คุณวิทยา และญาณวิทยา แล้วนั้น การวิจัย อยู่ในฐานะญาณวิทยา เพราะวิจัยเป็นศาสตร์แห่งวิธี มีสาระว่าด้วยวิธีการที่จะนำมาซึ่งความจริง แต่เมื่อพิจารณาวิจัยในฐานะผล คือ ปัญญา หรือ ความรู้ ความจริงที่ได้นั้น วิจัยอยู่ในฐานะของอภิปรัชญา วิจัยในฐานะญาณวิทยานั้น มีจุดหมาย 3 ประการ ได้แก่ 1) เป็นวิธีการเพื่อให้ได้คำตอบต่อปัญหาอภิปรัชญา คือ ตอบว่าความจริงสูงสุด (แท้) คืออะไร 2) เป็นวิธีการเพื่อให้ได้คำตอบต่อปัญหาคุณวิทยา คือ ตอบว่าคุณค่าหรือสิ่งที่ควรเป็นนั้นคืออะไร และ 3) เป็นวิธีการเพื่อตอบปัญหาญาณวิทยา คือ ตอบว่าได้ความรู้มาอย่างไร ความแตกต่างในจุดมุ่งหมายทั้งสองประการแรกนั้น ทำให้เกิดศาสตร์แห่งการวิจัยและประเมินขึ้น กล่าวคือ การวิจัยมุ่งตอบปัญหาว่าอะไรจริง ส่วนการประเมินมุ่งตอบปัญหาว่าอะไรควร โดยที่การประเมินจะไม่ตอบปัญหาว่าความจริงคืออะไร แต่จะตอบปัญหาว่า สิ่งที่ควรนั้นเป็นอย่างไร โดยพิจารณาวินิจฉัยตามเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นและพิจารณาว่าเกณฑ์นั้นมีความสอดคล้องกับธรรมชาติเพียงใด เมื่อการประเมินเป็นการตอบปัญหาเรื่องคุณค่าที่ควรจะเป็น ดังนั้น นิยามของการประเมินจึงเป็นการกำหนดคุณค่าส่วน “วินัย” เป็นกฎเกณฑ์ที่มนุษย์บัญญัติหรือตั้งขึ้นเพื่อความผาสุกของสังคม กฎเกณฑ์นี้จะผันแปรไปตามทฤษฎี หรือความเห็นของแต่ละสังคม ดังนั้น วินัย จะมีความเหมาะสมถ้า สอดคล้องกับธรรมชาติของสังคมนั้นๆ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ววินัยจึงไม่ต่างไปจากการประเมิน แต่วินัยต่างไปจากธรรม หรือธรรมชาติ เช่นเดียวกับที่ประเมินต่างไปจากวิจัย

บรรณานุกรม

- ศิริชัย กาญจนวาสี. ทฤษฎีการประเมิน. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย :
กรุงเทพฯ, 2545.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก. สังฆกรรมของชีวิต.
ไทยวัฒนาพานิช : กรุงเทพฯ, 2534.
- วิทย์ วิศทเวทย์. ปรัชญาทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ 17. อักษรเจริญทัศน์ : กรุงเทพฯ, 2547.
- ธรรมสภา. พจนานุกรมธรรมฉบับพุทธทาส. มปท., 2554.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ปรัชญาเบื้องต้น. นวสานการพิมพ์ : กรุงเทพฯ,
2551
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย.
ในวารสารโปลีเทคนิคภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 กันยายน 2548.